

બહિરાત્માનું સ્વરૂપ

મિચ્છાદં સળમોહિયત પરુ અપ્પા ણ મુણેઙ્ગ

સો બહિરપ્પા જિણમણિત પુણ સંસારુ ભમેઙ્ગ ॥૭॥

મિથ્યા મતિથી મોહીજન, જાણે નહિ પરમાત્મા;

તે બહિરાત્મ જિન કહે, તે ભ્રમતો સંસાર. ૭.

અન્વયાર્થ :- (મિચ્છાદંસળ મોહિયત) મિથ્યાદર્શનથી મોહી જીવ (પરુ અપ્પા ણ મુણેઙ્ગ) પરમાત્માને જાણતો નથી (સો બહિરપ્પા) એ જ બહિરાત્મા છે (પુણ સંસારુ ભમેઙ્ગ) તે વારંવાર સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે; (જિણમણિત) એમ શ્રી જિનેન્દ્રદેવે કહ્યું છે.

વીર સંવત ૨૪૮૨, જેઠ વદ ૫, બુધવાર

તા. ૦૮-૦૬-૧૯૬૬

ગાથા-૭ થી ૮. પ્રવચન નં. ૩

‘યોગસાર’, છઠ્ઠી ગાથા ચાલી. ત્રણપ્રકારના આત્માનું વર્ણન ચાલ્યું. પરમાત્મા, અંતરાત્મા અને બહિરાત્મા. જે પરમાત્મા.. જોકે પરમાત્મા જે છે એની શક્તિમાં અંદર અંતરાત્મા અને બહિરાત્મા તો છે, પણ પ્રગટ પર્યાયની અપેક્ષાએ આ વાત લીધી છે. ‘પર જ્ઞાયહિ અંતર સહિત બાહિરુ ચયહિ ણિમંતુ’ પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણીને, અંતરાત્મા થઈને, બહિરાત્માપણું છોડીને પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું. આ એનો સાર (છે). ત્રણ પ્રકારના (આત્મા) બતાવીને હેતુ શું? આ ત્રણ પ્રકારની પ્રગટ પર્યાયની વાત છે. સમજાણું? પરમાત્મા થયા એની શક્તિમાં તો બહિરાત્મા, અંતરાત્મા છે, પણ પ્રગટરૂપે પર્યાય છે એની અહીં વાત છે ને?

અંતરાત્મા છે એને આત્માનું ભાન થયું. એને પરમાત્માની શક્તિ પણ અંદર પડી છે અને બહિરાત્માની શક્તિ પણ પડી છે. બહિરાત્મા બાહ્ય છે. રાગાદિને પોતાના માને છે, પણ અંદર શક્તિમાં અંતરાત્મા, પરમાત્માની બધી શક્તિ પડી છે. એમ ત્રણ પ્રકારની શક્તિ દરેક જીવમાં છે. એમાંથી પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણી અંતરાત્મા થઈ, બહિરાત્માને છોડી, પરમાત્માને પામવા ધ્યાન કરવું. એમ એનો સાર છે. હવે સાતમી. ‘બહિરાત્માકા સ્વરૂપ.’

મિચ્છાદં સળમોહિયત પરુ અપ્પા ણ મુણેઙ્ગ

સો બહિરપ્પા જિણમણિત પુણ સંસારુ ભમેઙ્ગ ॥૭॥

‘મિચ્છાદંસળમોહિયત’ લ્યો! ઈ શબ્દ આવ્યો. ઓલામાં મિથ્યાદર્શન હતો ને? ઈ.

‘મિથ્યાદર્શનસે મોહી જીવ...’ લ્યો! અહીં કર્મ કાઢી નાખ્યું. અહીં નથી લખ્યું. અનાદિકાળનો આત્મા મિથ્યાશ્રદ્ધાનથી મોહી થયેલો રાગને પોતાનું સ્વરૂપ માને, પુણ્યના ફળને પોતાનું માને, પાપના ફળમાં દુઃખી છું એમ માને, એવા અનાદિકાળથી ભ્રમણામાં જ્ઞાનના ક્ષયોપશમથી જ્ઞાનનો કંઈક વિકાસ થયો તો પંડિતાઈ (કરી), હું પંડિત છું એમ માને. ક્ષયોપશમ ઓછો હોય તો દીન છું એમ માને. એ બધા મિથ્યાદર્શનને લઈને મોહિત થયેલા જીવો છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

મારું સ્વરૂપ એક સમયમાં ત્રિકાળ શુદ્ધ ચૈતન્ય દ્રવ્ય સ્વભાવ છે, એનો અંતરમાં અનુભવ-વેદન, આશ્રય કરતો નથી. મિથ્યાશ્રદ્ધા દ્વારા કર્મના ઉદયથી મળેલી સામગ્રી-બાહ્ય અને અભ્યંતર. સમજાણું કાંઈ? અભ્યંતર એટલે શું? રાગ-દ્વેષ. ઘાતિકર્મના નિમિત્તથી અંદર મળેલો પુણ્ય-પાપ, રાગ-દ્વેષનો ભાવ. અઘાતિથી મળેલા બહારમાં અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગ. એ બધી ચીજોમાં હુંપણું સ્વીકારતો, એમાં હું છું, એ મારા છે એમ માનતો મિથ્યાદર્શનથી મોહિત થયેલો (છે).

‘પરુ અપ્પા ણ મુણેઝ’ ‘પરમાત્માકો નહીં જાનતા...’ સમજાય છે કાંઈ? પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચિદાનંદમૂર્તિ અનંત દર્શન, જ્ઞાન સંપન્ન, સમૃદ્ધિવાળું એ કોણ છે એને નથી જાણતો. ફક્ત બહારની અલ્પજ્ઞ અવસ્થા, રાગ અવસ્થા અને બહારના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં હા-ના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર, ત્યાં દષ્ટિ પડી છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, થોડા પૈસા મળે ત્યાં કહે, આપણે પૈસાવાળા. પૈસાવાળા નથી, એમ કહે છે. અનંત લક્ષ્મીવાળો-આનંદવાળો છે. લક્ષ્મીવાળો નથી, મૂઢ છે, મફતનો માને (છે), એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- મફતનો હોય? મજા કરે છે.

ઉત્તર :- મજા કરે છે-રખડવાની.

‘મિચ્છાદંસણમોહિયત’ જુઓ! અહીંયાં કંઈ કર્મને લઈને મોહ્યો છે એમ નથી. પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ, અનાકુળ આનંદ, એને સ્પર્શ્યા વિના-એને અડ્યા વિના, આ બાહ્યની ચીજો કર્મના નિમિત્તથી મળેલી-અભ્યંતર અને બાહ્ય, એ બધી કર્મસામગ્રી છે, આત્મસામગ્રી નથી. શુભાશુભભાવ થાઓ, અસંખ્ય પ્રકારના શુભ-અશુભ કે બહારની અનંત પ્રકારની સામગ્રીઓની અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા, એ બધું કર્મના ફળનું સામ્રાજ્ય છે. એમાં ચૈતન્ય નથી. આહાહા...! કહો, સમજાણું આમાં? પણ એને જ્યાં પાસ થાય એને હું પાસ થયો, એમ માને તો મિથ્યાદર્શનથી મોહિત થયેલો છે, એમ અહીં તો કહે છે.

મુમુક્ષુ :- તો શું નાપાસ થયેલો માને?

ઉત્તર :- પણ એ અજ્ઞાનમાં પાસ-નાપાસ એ તો એક કર્મની સામગ્રીનું ફળ છે. એટલો જરી ક્ષયોપશમ હોય અને એમાં એ ભાવ આવ્યો, એ કંઈ આત્માનો સ્વભાવ નથી. મિથ્યાદર્શનથી મોહિત પ્રાણી એમાં ખુશી થાય છે એને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે.

એમ આમાં કહે છે. કહો, સમજાણું કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- બહુ લાંબી વ્યાખ્યા કરી.

ઉત્તર :- લાંબી હશે કે નહિ? એ.. ‘ભરતભાઈ’! છોકરા શું કરવા ના પાડે? આહાહા..!

‘પરુ અપ્પા ણ મુણેઝ’ જોયું? ભગવાન પૂર્ણાનંદ એક સમયમાં અનંત સમૃદ્ધિનું પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રભુ આત્માનું (છે), એને ન માનતા બહિરાત્મા મૂઢ થઈને, એ અલ્પજ્ઞ અવસ્થાને કે વિકારને કે બાહ્ય સંયોગને એ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ મોહિત થયેલો (પોતાનું) માને છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એની વ્યાખ્યા જ એમ કરી - ‘પરુ અપ્પા ણ મુણેઝ’.

ઉત્તર :- હા, ‘ણ મુણેઝ’ - જાણતો નથી. અહીં જાણતો નથી અને આમ માને છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? બે જ વાત.

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન, દર્શન, આનંદનું ધામ એકલું. તે પણ પૂર્ણ આનંદ, જ્ઞાન. અહીં અપૂર્ણ પર્યાયની વાત નથી. પૂર્ણ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સ્વભાવ એકરૂપ અભેદ ચિદાનંદ પ્રભુ, એવા આત્માને ન શ્રદ્ધતો, ન માનતો, એવડી મોટી સત્તાના સ્વીકારને સ્વીકારમાં ન કરતો, અલ્પજ્ઞ રાગ-દ્વેષની પર્યાયના સામગ્રીનો સ્વીકાર કરીને ત્યાં મોહિત થયેલો મૂર્ખાઈને પડ્યો છે. એને બહિરાત્મા કહે છે. અંતર સ્વભાવની પ્રતીત નથી અને બાહ્યની પ્રતીત (છે) એને બહિરાત્મા કહે છે. કહો, સમજાણું આમાં?

અંતર સ્વભાવ મહાન પરમાત્મસ્વરૂપ છે, પરિપૂર્ણ આનંદ, જ્ઞાનાદિ છે એની શ્રદ્ધા ને જ્ઞાન કરતો નથી. ‘પરુ અપ્પા ણ મુણેઝ’ એમ. પોતાનું પરમાત્મસ્વરૂપ જે પૂર્ણ શુદ્ધ, ધ્રુવ પરિપૂર્ણ (છે) એને જાણતો નથી પણ ‘મિચ્છાદંસણ મોહિયત’. બહારમાં મોહિત થઈ ગયો છે. ‘સો બહિરપ્પા’ તેને ભગવાને બહિરાત્મા કહ્યો છે. જુઓ! ‘જિણમણિત’ છે ને? ‘જિણ’ નામ વીતરાગ ભગવાનના મુખમાં એવી વાત આવી, એવા જીવોને બહિર - એનું બહિરમાં જ લક્ષ અને એનું અસ્તિત્વ એણે માન્યું છે. સમજાણું કાંઈ? કંઈ પુણ્યની સામગ્રી ઓછીવત્તી મળે, પાપની સામગ્રી પ્રતિકૂળ ઓછીવત્તી મળે, અંદરમાં શુભાશુભ ભાવ ઓછાવત્તા થાય અને જ્ઞાનનું ઓછાવત્તાપણું પરલક્ષે ઉઘાડ થાય એને આત્મા માને છે. સમજાણું કાંઈ? એવડો આત્મા નથી. એને આત્મા માને છે. પણ ભગવાન પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ અંદર પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવે આત્મા જેને કહ્યો એ આત્મા તો પરમ શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે, પરમાત્મસ્વરૂપ એ વસ્તુ છે. એવી વસ્તુને ન સ્વીકારતો, આદર ન કરતો, આશ્રય નહિ કરતો પર તરફના વલણમાં એની બુદ્ધિ બહાર મારી ગઈ છે. સમજાણું કાંઈ? છતો પદાર્થ ભગવાન પૂર્ણ પ્રભુ, એવા છતાં ન સ્વીકારતો એક ક્ષણિક દશા જ્ઞાન, દર્શનની કે ક્ષણિક રાગની વિકારી (દશા) કે ક્ષણિક સંયોગી દશા, એને પોતાનું માને છે એ મિથ્યાદર્શનના મૂઢપણાને લઈને માને છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ‘વહી બહિરાત્મા હે.’

‘વહ વારંવાર...’ ‘પુણ સંસારુ મમેઝ’ એમ. ફરીને સંસારમાં રખડશે. અનંતકાળ તો

રખડ્યો પણ એ બુદ્ધિથી જેને મહત્તા આપી છે, એનાથી એ છૂટશે નહિ. પુણ્ય-પાપના ભાવ, સંયોગ ને અલ્પજ્ઞ દશા આદિને મહત્તા આપી છે. તે મહત્તા એની દૃષ્ટિમાંથી છૂટશે નહિ તો એ અલ્પજ્ઞપણું, વિકાર અને સંયોગ એનો છૂટશે નહિ. ચાર ગતિમાં એ રખડશે. કહો, સમજાણું? છે કે નહિ? સામે પુસ્તક છે? અનાદિઅનંત લખ્યું છે ને? ઈ શ્લોક જોવા લખ્યું છે. ચોથો શ્લોક જોવા લખ્યું છે. કહો, સમજાણું આમાં?

‘સો બહિરપ્પા જિણમણિ’ વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ કેવળજ્ઞાની પરમાત્માએ એને— મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને બહિરાત્મા કહ્યો છે. કહો, સમજાણું આમાં કાંઈ? એ..ઈ...! છોકરાવ આમાં કાંઈ સમજાણું કે નહિ? એક કોર પરમાત્માનો પીંડલો પ્રભુ આખું દ્રવ્ય-વસ્તુ છે, એમ કહે છે. આત્મામાં. પરિપૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદાદિ આખી વસ્તુ એક કોર પડી છે. પોતે પ્રભુ, અને એક કોર એની વર્તમાન દશામાં અલ્પજ્ઞ જ્ઞાન, અલ્પ દર્શન, અલ્પ વીર્ય અને રાગ-દ્વેષની વિપરીતતા, સંયોગની અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા પુણ્ય ને પાપને લઈને, એ બધાને પોતાનું માને છે. અહીં માનતો નથી એટલે અહીં એને (પોતાનું) માને છે. એનું નામ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને બહિરાત્મા કહેવામાં આવે છે. એ બહિરાત્મા ફરી ફરીને ચાર ગતિમાં રખડવાના ભાવવાળો છે. ‘સંસારુ મમેઝ’. લ્યો! એ ભમશે. સમજાણું?

અહીં દાખલો જરી એણે આપ્યો છે. દારૂ પીને જેમ ચેષ્ટાઓ થાય એ બધી ચેષ્ટાને મૂરખ પોતાની માને. દારૂ પીને પછી ચેષ્ટા થાય ને? આમ થાય, આમ કરે ને આમ કરે ને આમ કરે... એ બધી ચેષ્ટા પોતાની માને. એમ કર્મના સંયોગથી થયેલી ચેષ્ટાઓ વિકાર અને પર, એ બધીને મિથ્યાભાવથી મિથ્યાત્વભાવનો મદિરા પીધેલો, એને લઈને કર્મના ભાવથી થતી ચેષ્ટાઓ, પુણ્ય-પાપ ભાવ આદિ, કર્મ મંદ પડે અને ઉઘાડ આદિ એ બધી કર્મની ચેષ્ટાઓ છે. સમજાય છે? એ બધા ભાવને પોતાના માને છે. સમજાણું કાંઈ? દારૂ પીને જેમ બધી ચેષ્ટાઓ થાય અથવા કો’કના શરીરમાં ભૂતડું વળગ્યું હોય, ભૂત! આવે છે ને આપણે? ‘સમયસાર’માં. પછી ભૂત જેવી ચેષ્ટા થાય એ માને તે આ મારી (ચેષ્ટા) થઈ. એ..ઈ...! આવે છે કે નહિ? હૈં? ભૂતાવિષ્ટ. ભૂત પેઠું હોય પછી આ થાય તો જાણે કે આ બધી મને થાય છે. હું જ્ઞાનાનંદ ભિન્ન આત્મા, આ આત્મા ભિન્ન છે એવું એને ખબર નથી. એ ભૂતની ચેષ્ટા એ મારી. એમ અનાદિના કર્મના સંગની ચેષ્ટા—અભ્યંતર અને બાહ્ય, એ બધી મારી (એમ અજ્ઞાની માને છે). સમજાણું કાંઈ? એ ભૂત છે, ભૂત!

આ શેની વાત ચાલે છે? માટે પૂરું નથી જાણતો માટે જાણવું. એક સમયમાં ભગવાન ચિદાનંદમૂર્તિ પૂર્ણ છે એની દૃષ્ટિ કરવી. એટલે એની સત્તાનો સ્વીકાર થતાં અલ્પજ્ઞ ને રાગ-દ્વેષ, સંયોગની સત્તા, સત્ત્વનો સ્વીકાર ભૂલી જશે. કહો, સમજાણું કે નહિ? ‘ધીરુભાઈ’! આહાહા...! મોટા સંચાઓ ને... લ્યો! ચાલતા હોય ને પચીસ-પચાસ-સો માણસ કામ કરતા હોય, બસો માણસ કામ કરતા હોય. હૈં?

મુમુક્ષુ :- સંચાલોય માટે ચલાવવું ને...

ઉત્તર :- એ ભૂત. બધું કર્મની ચેષ્ટાઓના બધા ફળ છે. પુણ્ય-પાપના ફળ બહારમાં આવ્યા. અંદરમાં ઘાતિના ફળ રાગ-દ્વેષ આવ્યા. અલ્પજ્ઞપણું, રાગ-દ્વેષ વગેરે અંદર આવ્યું. ત્રણ કર્મને લઈને અલ્પજ્ઞ, અલ્પદર્શી અને અલ્પવીર્ય. એક કર્મને લઈને વિપરીતતા (આવી) અને બીજા કર્મને લઈને સંયોગો (મળ્યા). કહો! સમજાણું કે નહિ? કરવું શું આમાં? ઉત્સાહભંગ થઈ જાય. એ..ઈ...! ભણવામાં પાસ થાય તો મિથ્યાદર્શનથી માને કે હું હવે કાંઈક વધ્યો. શું હશે? એ..ઈ...! ‘આશિષ’! શું કરવું આમાં?

ભાઈ! મોટો પરમેશ્વર એક કોર પડ્યો છે એને તું પુંઠ દઈને, આડ મારીને, એનાથી વિપરીત અલ્પ જ્ઞાનાદિ ને રાગાદિ વિકલ્પ અને સંયોગો, એનો સ્વીકાર કર તો પરમાત્મા ત્રિલોકના નાથનો અનાદર અને મિથ્યાત્વભાવ થાય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ‘પુણ સંસાર’ ભગવાને એને બહિરાત્મા કહ્યો. ‘ઐસા શ્રી જિનેન્દ્રને કહા હૈ.’ એ ચાર ગતિમાં રખડે છે. લ્યો! એ સાતમો શ્લોક (પૂરો) થયો. આઠમો. આપણે તો આ શ્લોકનો સાર સાર કહેવો છે ને! આ બધું લખાણ વાંચીએ તો પાર ક્યાં આવે? એ તો બધા આધાર આપ્યા છે.

અંતરાત્માનું સ્વરૂપ

જો પરિયાણઙ અપ્પ પરુ જો પરભાવ ચણ્ણ।

સો પંહિત્ત અપ્પા મુણહિં સો સંસાર મુણ્ણ।।૮।।

પરમાત્માને જાણીને, ત્યાગ કરે પરભાવ;

તે આત્મા પંહિત ખરો, પ્રગટ લહે ભવપાર. ૮.

અન્વયાર્થ :- (જો અપ્પ પરુ પરિયાણઙ) જે કોઈ આત્માને અને પરને અર્થાત્ પોતાનાથી ભિન્ન પદાર્થોને સારી રીતે ઓળખે છે (જો પરભાવ ચણ્ણ) તથા જે પોતાના આત્માના સ્વભાવ સિવાય અન્ય સર્વ ભાવોનો ત્યાગ કરી દે છે (સો પંહિત્ત) તે જ પંહિત, ભેદવિજ્ઞાની અંતરાત્મા છે. તે(અપ્પા મુણહિં) પોતે પોતાનો અનુભવ કરે છે (સો સંસાર મુણ્ણ) તે જ સંસારથી છૂટી જાય છે.

હવે ‘અંતરાત્માનું સ્વરૂપ.’

જો પરિયાણઙ અપ્પ પરુ જો પરભાવ ચણ્ણ।

સો પંહિત્ત અપ્પા મુણહિં સો સંસાર મુણ્ણ।।૮।।

શું કહે છે? ‘જો અપ્પ પરુ પરિયાણઙ્’ ‘જો કોઈ આત્માકો ઔર પરકો આપસે ભિન્ન પદાર્થ કો ભલે પ્રકાર પહિચાનતા હૈ...’ શું કહ્યું? જે કોઈ સ્વરૂપ આત્મા પૂર્ણાનંદ, પૂર્ણ જ્ઞાન એને જાણે અને એનાથી ભિન્ન અલ્પ જ્ઞાન, રાગ-દ્વેષ ને પર ચીજ બધી ભિન્ન (છે) એને પણ જાણે. (જાણે) બેયને. જે કોઈ આત્મા... સમજાય છે? ‘આત્માકો ઔર પરકો...’ બેયને ‘આપસે ભિન્ન પદાર્થ કો ભલે પ્રકાર પહિચાનતા હૈ...’ ‘પરિયાણઙ્’ની વ્યાખ્યા કરી એ તો. પોતાથી ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, એનાથી જુદું બધું, એને ‘ભલે પ્રકાર પહિચાનતા હૈ...’ જાણે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘જો પરમાવ ચણ્ઙ્’ લ્યો! વહ ‘અપને આત્માકે સ્વભાવકો છોડકર અન્ય સબ ભાવોંકા ત્યાગ કર દેતા હૈ...’ શું કીધું? ભગવાનઆત્મા...! જુઓ! અંતરાત્માની વ્યાખ્યા. આ જગતમાં આને પંડિત કહેવાય, એને શૂરવીર કહેવાય, એને વીર કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? કે જેણે આત્માના પૂર્ણ સ્વરૂપ અખંડાનંદને જાણ્યું અને એનાથી જુદી વિકાર અને પર આદિ વસ્તુને જાણી કે આ છે. બેની વચ્ચે જેનું ભેદજ્ઞાન થયું છે. સમજાય છે કાંઈ? એ ‘પરમાવ ચણ્ઙ્’ એ પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ, પરમાનંદના આશ્રયથી પરવસ્તુ, એને ઉત્પન્ન થયેલા ભાવ, તેનો આદર કરતો નથી એટલે કે તેને છોડે છે. તે વ્યવહાર, વિકલ્પને પણ અહીં છોડે છે. અંતર પરમાત્માના સ્વરૂપને જાણતો પરાદિના સ્વરૂપને જાણતો. જાણવાનું તો બેયનું કહ્યું. પછી સ્વભાવને જાણતો, આશ્રય કરતો વિકારાદિ પરિણામને છોડતો. છોડકર.

‘સો પંડિત’ લ્યો! આ ઓછું જ્ઞાન હોય, વધારે હોય એની સાથે સંબંધ નથી. એને પંડિત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? એ અગિયાર અંગ ભણ્યો હોય કે ન ભણ્યો હોય, પશ્ચ-ઉત્તર દેતા આવડે કે ન આવડે એની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. બીજાને સમજાવતાં આવડે કે ન આવડે એની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. ફક્ત ચૈતન્યાનંદ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદનો નાથ સ્વભાવ પરમાત્મા મારો, એને જાણ્યો એનાથી વિપરીત જેટલું પુણ્ય-પાપ, વિકાર કર્મની સામગ્રી આદિ જાણ્યા કે આ પર છે. એ સ્વભાવનો આદર કરીને પરનો આદર કરતો નથી એણે પરભાવને દષ્ટિમાં છોડ્યા છે. જુઓ! આ ત્યાગ થઈ ગયો. આ ત્યાગ વિના આગળ ત્યાગ એનો વધે નહિ. સમજાણું કાંઈ? અંતર સ્વભાવના આશ્રયના અવલંબન વિના પરના રાગનો ત્યાગ થાય નહિ અને એ રાગના ત્યાગ વિના બીજો ત્યાગ એને સાચો હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ?

અંતરાત્મા, પંડિત, શૂરવીર, વીર, ભેદજ્ઞાની, લઘુનંદન. સમજાણું કાંઈ? એ પરમાત્માનો લઘુનંદન. કહે છે કે, એનું શું કાર્ય? પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદ, એને જાણ્યું અને તેને અનુભવ્યું કે, આ જ આત્મા. એના સિવાય શુભ-અશુભ રાગ, દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ એ બધા પરભાવ છે. એમ જેને દષ્ટિમાંથી છૂટી ગયા છે. દષ્ટિમાં જેનો ત્યાગ વર્તે છે, દષ્ટિમાં જેના ત્રિકાળ સ્વભાવનો આદર વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ? આ એને ખરેખર પરભાવનો

ત્યાગી (કહેવાય છે). એ જ કીધું છે ને? એ પરભાવનો ત્યાગ કરે છે. એને ખરેખર પરભાવનો ત્યાગ (છે), એને ત્યાગી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ આમાં?

અંદરમાં રાગાદિનો જ્યાં આદર વર્તે છે એને તો બધું, આખો સંસાર ગ્રહણપણે પડ્યો છે. એને જરીયે રાગનો ત્યાગ અંશે પણ નથી. એ તો બહારના નિમિત્તનો અસદ્ભુત વ્યવહારનયે ત્યાગ થયો એવું પણ એને નથી. પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, અનંત ગુણની ગાંસડી, એવો આત્મા એવા સ્વભાવનો શ્રદ્ધામાં આદર છે, વેદન છે કે આ આત્મા. શુદ્ધની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન દ્વારા, વેદન દ્વારા આ આખો આત્મા છે, એમ જેને સ્વભાવનું ગ્રહણ વર્તે છે. એ સિવાય પુણ્ય-પાપના રાગનો અંતરમાં દષ્ટિની અપેક્ષાએ ત્યાગ વર્તે છે. એને પંડિત અને જ્ઞાની અંતરાત્મા કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આટલું બહારથી છોડ્યું હોય એ વાત અહીં નથી લીધી.

છ ખંડના રાજ હોય, બહારમાં છન્નુ હજાર સ્ત્રી હોય, અડતાલીસ હજાર પાટણ, બોત્તેર હજાર નગર આદિની સામગ્રી હોય, એ સામગ્રી પર તરીકે જ્યાં દષ્ટિમાં આવી, એના તરફના વલણનો રાગ જ જ્યાં પર છે, મારા સ્વભાવમાં નથી, સ્વભાવમાં એ નથી અને એમાં હું નથી, એમ જ્યાં ભાન આવ્યું એટલે બધો દષ્ટિમાં તો ત્યાગ જ છે એને. આહાહા...! છ ખંડના રાજનો દષ્ટિમાં ત્યાગ છે. ‘ધીરુભાઈ’! આ ભારે વાત.

કીધું ને? ‘ચણ્ડ’, ‘પરભાવ ચણ્ડ’ કીધું ને? સ્વભાવનો આદર કરી, સ્વભાવને જાણી, પોતાને જાણીને. ‘પરિયાણં અપ્પ પરુ જો પરભાવ ચણ્ડ। સો પંડિત અપ્પા મુણહિં’. એ રાગાદિ મારા નથી. આ રાગના ફળ તરીકે બંધન અને બંધનના ફળ એ પણ મારા નથી. આખું છ ખંડનું રાજ મારું નહિ. ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાસનો, સમ્યગ્દષ્ટિને અંતરાત્મામાં એ ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાસનોનો દષ્ટિમાં ત્યાગ વર્તે છે. સમજાય છે કાંઈ? અને આખો આત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપ, તેને જાણતો તેને આદર વર્તે છે. કહો, સમજાણું આમાં?

બહિરાત્મામાં બહાર એક લંગોટી પણ ન હોય, નગ્ન દશા હોય. અંદરમાં પૂર્ણાનંદના નાથનો આદર નથી અને રાગના કણનો આદર છે એને આખા ચૌદ બ્રહ્માંડના પદાર્થનો અંદર શ્રદ્ધામાં આદર છે. સમજાણું કાંઈ? એને જરીયે ત્યાગ નથી. આહાહા...! ‘પરભાવ ચણ્ડ’ એ શબ્દ મૂક્યો છે ને? પરભાવ છૂટ્યા જ નથી. પણ સ્વભાવ કોણ છે એને જાણ્યા વિના આ ભિન્ન શી રીતે છૂટે? સમજાણું કાંઈ? પોષા, પડિકમ્મણામાં બેઠો હોય, સામાયિકમાં નામ ધરાવીને, પણ અંદરમાં પૂર્ણ શુદ્ધ અખંડ આનંદસ્વરૂપ એવા આત્માનું અંતરમાં જ્ઞાન અને આદર નથી. ત્યાં પરનું જ એકલું જ્ઞાન અને આદર વર્તે છે. દયા, દાન વિકલ્પ આદિનો આદર (વર્તે છે). એટલે એને એકલો પરમાત્માનો ત્યાગ વર્તે છે. એને પરમ સ્વભાવનો ત્યાગ વર્તે છે. એ...ઈ...! પરમાત્માનો ત્યાગ વર્તે છે. એને ત્યાગ છે કે નહિ પણ?

જ્ઞાનીને આખું રાજપાટ (હોય), ચક્રવર્તીના કે ઇન્દ્રોના રાજ (હોય તોપણ) ત્યાગ વર્તે

છે. અભ્યંતરમાં સ્વભાવની અધિકતાના મહિમામાં, આત્માના જ્ઞાનની અધિકતાના ભાનમાં બહારના પદાર્થો અને એના કારણ ભાવ-શુભાશુભભાવ કે બંધભાવ - કર્મ રજકણો, એ બધાનો જેને દષ્ટિમાં ત્યાગ છે. લ્યો! ઓહોહો...! હવે ઇ એમ માને કે આ તીર્થંકર પ્રકૃતિ બંધાય છે માટે મને લાભ થશે? અને આ શુભભાવ થાય છે એમાં મને ભવિષ્યમાં લાભ થાશે. જેને જે ભાવનો ત્યાગ વર્તે એનાથી લાભ થશે એમ માને છે? આ સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થઈશ તો લાભ થશે, એમ માને છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, 'પ્રવીણભાઈ'! ભારે માર્ગ આવો.

નગ્ન મુનિ થઈ બેઠા હોય, લ્યો! કહે છે કે, એક અંશનો ત્યાગ નથી. ત્યાગ હોય તો એને અંદર આખા પરમાત્માનો ત્યાગ છે અને ભોગ હોય તો ચૌદ બ્રહ્માંડનો એને ભોગ છે, ચૌદ બ્રહ્માંડનો (ભોગ છે). એને એક રાગના કણનો આદર છે એને આખા ચૌદ બ્રહ્માંડનો આદર છે. આ શું કહે છે પણ? 'જો પરિયાણઙ્ગ અપ્પ પરુ જો પરમાવ ચણ્ણ' આમ છૂટે છે, દષ્ટિમાંથી છૂટે છે. દષ્ટિના ભાવમાંથી જ્યાં સ્વભાવ આવ્યો નથી અને પરભાવ દષ્ટિમાંથી છૂટ્યો નથી એ બહારનો ત્યાગ કરે છે (એમ) કહે છે કોણ? (એમ) કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'સો પંડિત' એને ભગવાન પંડિત કહે છે. સમજાય છે? ઓલામાં (-સાતમી ગાથામાં) એમ કહ્યું હતું ને? 'જિણમણિત પુણ સંસારુ મમેઙ્ગ'. ભગવાને એમ કહ્યું હતું કે, બહિરાત્મા સંસારમાં ભમશે. આ પંડિત છે, એ તો જ્ઞાની છે, પંડિત છે. એ બધું આવડી ગયું. બાર અંગનો સાર (આવડી ગયો). આહાહા...! બાર અંગ ને ચૌદ પૂર્વમાં કહેવું હતું, જે વીતરાગપણાનો આદર, રાગનો આદર નહિ એ વાત એને આવી ગઈ. (એ) પંડિત છે, જા! સમજાણું કાંઈ?

'સો સંસાર મુણ્ણ' લ્યો! છે ને છેલ્લો શબ્દ? 'વહ સંસારસે છૂટ જાતા હૈ.' દેખો! પરભાવને દષ્ટિમાંથી છોડે છે. જેને શ્રદ્ધામાં.. શ્રદ્ધા એટલે એકલી માન્યતા એમ નહિ. જે શ્રદ્ધાએ આત્મસ્વરૂપ પકડ્યું છે, જ્ઞાનથી વેદન પકડીને આખો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ થઈ ગયો છે. સમજાય છે? એથી આત્માનું કોઈ રહસ્ય કંઈ બાકી રહેતું નથી. સ્વરૂપ દષ્ટિમાં આવી ગયું છે અને એનાથી વિરુદ્ધનો ત્યાગ વર્તે છે. તેથી એનો સંસાર છૂટી જશે, લ્યો! 'સો સંસાર મુણ્ણ'. ઓલો સંસારમાં રખડશે એમ કહ્યું હતું ને? એની સામે આ. ઓલામાં કહ્યું હતું-'સંસારુ મમેઙ્ગ'. બહિરાત્મા બાહ્ય ચીજોને, કર્મની સામગ્રીને, કર્મની સામગ્રી એટલે બધી (સામગ્રી). અલ્પજ્ઞપણું, અલ્પ વીર્યપણું, રાગ-દ્વેષપણું, સંયોગપણું, બાયડી, છોકરા બધું, હિનપણું, દીનપણું બધું (પોતાનું માને છે). સમજાણું કાંઈ? બહારની ચીજે અધિકપણું માન્યું અને સ્વભાવનું અધિકપણું દષ્ટિમાંથી છૂટી ગયું. બસ! એ સંસારમાં રખડશે. કારણ કે એની અધિકતા દષ્ટિમાંથી જતી નથી. એટલે નવા કર્મો બાંધશે અને ચાર ગતિમાં રખડશે. ભગવાન અંતરઆત્મા પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપને

(પોતાનું માને છે). આની તો ખબર ન મળે અને બાહ્ય ત્યાગની વાતું કરવી. કહો, હવે.

મુમુક્ષુ :- પંચમકાળમાં એનાથી ધર્મ થાય.

ઉત્તર :- પંચમકાળમાં ધર્મ ધર્મની રીતે થાતો હશે કે બીજી રીતે થાતા હોય? મોઢેથી ખાતા હશે કે કાનથી ખાતા હશે પાંચમા આરામાં? હૈં? મોઢેથી ખાય? પાંચમે આરે ફેર ન પડે. માર્ગ તે કાંઈ ફેર પડતો હશે?

અહીં તો કહે છે કે, ‘અપને આત્માકા અનુભવ કરતા હૈ.’ દેખો! ‘અપ્પા મુણહિ’. ભગવાનઆત્મા શુભાશુભ રાગના અભાવ સ્વભાવ સ્વરૂપ પૂર્ણ જ્ઞાન, આનંદ સ્વરૂપ એવા આત્માને અંતરાત્મા (અનુભવે છે). અંતરાત્મા ચોથે ગુણસ્થાનથી છે કે નહિ? હૈં? ‘અપને આત્માકા અનુભવ કરતા હૈ.’ એ ચોથાથી છે કે આ અંતરાત્મા આઠમા (ગુણસ્થાનથી) છે? આહાહા...! શું આમાં પાઠ છે? જુઓને! દેખો! ‘સો પંડિત’ અંતરાત્માની વ્યાખ્યા છે, ‘અપ્પા મુણહિ’. જે જ્ઞાની આત્મા છે, સ્વ-પરને જાણે છે, પરભાવને છોડે છે એ પંડિત ‘અપ્પા મુણહિ’ આત્માને જાણે. જાણવાનો અર્થ શું? ‘સો સંસાર મુણ્ઙ’ જાણવાનો અર્થ ઇ અનુભવે છે. જુઓ! એણે અહીં અર્થ ક્યો છે. જાણવાની વ્યાખ્યા શું?

આપણે કળશટીકાકાર તો ઇ જ અર્થ કરે છે. જાણવાનો અર્થ શું? આ જ્ઞાન કરવું જોઈએ, એકલું? અંદર ઠરવું. આત્માનો અનુભવ કરવો, આનંદ સ્વરૂપનો અનુભવ (કરવો), એને જાણ્યું કહેવાય છે. આત્મા આમ પરમાં અનાદિથી ઠરેલો હતો એ દષ્ટિ ફરીને અંતરમાં આવ્યો તો ઠર્યા વિના શી રીતે અંદર આવ્યો? એ અંતરમાં સ્વરૂપઆચરણનો ભાવ પ્રગટ્યો. અનંતાનુબંધીનો અભાવ થયો, ચોથે ગુણસ્થાને સ્વરૂપાચરણ પ્રગટ્યું. સમજાણું કાંઈ? અત્યારે પંડિતોમાં એની મોટી તકરારું ચાલે છે. ઓલો કહે, હોય નહિ, ચોથે ફક્ત જ્ઞાન જ હોય. અનુભવ, આચરણ તો પાંચમે હોય. આવા પાક્યા છે ને! ઓલા થોરે કેળા પાકે. આ કેળે કાંટા પાક્યા. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, ‘અપને આત્માકા અનુભવ કરતા હૈ...’ જુઓ! ‘શીતલપ્રસાદ’ કેટલા અર્થ કરે છે! ભગવાનઆત્મા...! છે ને એનો શ્લોક? આમાં શ્લોક છે ઇ એણે નથી મૂક્યો? આમાં એનો શ્લોક એણે નહિ મૂક્યો હોય. એનો બનાવેલો છે એ નથી. એના ક્યાં બનાવેલ છે? એ તો બીજાએ બનાવ્યા છે ને? એ આમાં નથી.

‘સો સંસાર મુણ્ઙ’ એ સ્વરૂપનો આદર કરનાર, શુદ્ધ ચૈતન્યવસ્તુને અનુભવનાર, પરભાવને છોડનાર વચ્ચે ભેદજ્ઞાન થવાથી ક્રમે ક્રમે સંસારને મૂકી દે છે, છૂટી જશે, સંસાર રહેશે નહિ. એવા જીવને પંડિત અને જ્ઞાની અને વીર ને શૂરવીર એને કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ઘણા આધાર આપ્યા છે.

પરમાત્માનું સ્વરૂપ

ગિમ્મલુ ગિવ્કલુ સુદ્ધ જિણુ વિણહુ બુદ્ધ સિવ સંતુ।

સો પરમપ્પા જિણમણિહુ એહહુ જાણિ ગિમંતુ।।૧।।

નિર્મળ, નિકલ, જિનેન્દ્ર, શિવ, સિદ્ધ, વિષ્ણુ, બુદ્ધ શાંત,

તે પરમાત્મા જિન કહે, જાણો થઈ નિર્ભાન્ત. ૯.

અન્વયાર્થ :- (ગિમ્મલુ) જે કર્મ મળ અને રાગાદિ મળરહિત છે, (ગિવ્કલુ) જે નિષ્કલ અર્થાત્ શરીરરહિત છે, (સુદ્ધ) જે શુદ્ધ અભેદ એક છે, (જિણુ) જેણે આત્માના સર્વ શત્રુઓને જીતી લીધા છે, (વિણહુ) જે વિષ્ણુ છે અર્થાત્ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સર્વ લોકલોક વ્યાપી છે—સર્વના જ્ઞાતા છે (બુદ્ધ) જે બુદ્ધ છે અર્થાત્ સ્વ-પર તત્ત્વને સમજનાર છે (સિવ) જે શિવ છે—પરમ કલ્યાણકારી છે, (સંતુ) જે પરમ શાંત અને વીતરાગ છે (સો પરમપ્પા) તે જ પરમાત્મા છે (જિણમણિહુ) એમ જિનેન્દ્રદેવે કહ્યું (પહહુ ગિમંતુ જાણિ) આ વાત તું નિઃશંકપણે જાણ.

નવમી (ગાથા). ‘પરમાત્માનું સ્વરૂપ.’ પહેલું બહિરાત્માનું કહ્યું, બીજું અંતરાત્માનું કહ્યું, હવે પરમાત્માનું (સ્વરૂપ) કહે છે.

ગિમ્મલુ ગિવ્કલુ સુદ્ધ જિણુ વિણહુ બુદ્ધ સિવ સંતુ।

સો પરમપ્પા જિણમણિહુ એહહુ જાણિ ગિમંતુ।।૧।।

જુઓ! એમાં એ આવ્યું, હોં! ‘જિણમણિહુ’. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ જેમ ‘જિણમણિહુ’ કહે છે, આ પણ ‘જિણમણિહુ’ એમ સીધી વાત કરે છે, હોં! ‘એહહુ જાણિ ગિમંતુ’. પહેલી બહિરાત્માની વાત કરી. એ બહિર વસ્તુ જે અંતરમાં કાયમની ચીજ છે એને ન માનતા ક્ષણિક ને વિકારી ને સંયોગને સ્વીકારે એ બહિરાત્મા (છે). અંતરાત્મા ત્રિકાળી ધ્રુવ સ્વરૂપને સ્વભાવને સ્વીકારતો અને ક્ષણિક રાગાદિનો આદર નહિ કરતો, પરભાવને છોડતો પોતાના સ્વરૂપને અનુભવતો સંસારથી મુક્ત થાય છે.

હવે, આ પરમાત્માની વાત છે. ‘જો કર્મમલ રાગાદિ મલરહિત...’ ‘ગિમ્મલુ’ અહીં તો રાગ-દ્વેષના મળરહિત છે. પરમાત્માને હવે (મળ નથી). અંતરાત્માને હજી રાગ-દ્વેષ હતા. ભિન્ન પડ્યા હતા પણ પૂરા છૂટ્યા નહોતા. પૂરા છૂટી જાય તો પરમાત્મા થઈ જાય. દષ્ટિએ, એકત્વબુદ્ધિએ છૂટ્યા હતા. અંતરાત્મામાં સમ્યગ્દષ્ટિને પુણ્ય-પાપના ભાવ એકત્વબુદ્ધિથી છૂટ્યા હતા પણ સ્થિરતા દ્વારા પૂર્ણ છૂટ્યા નહોતા. એ અહીંયાં (પરમાત્મપદમાં) રાગાદિ મળ પૂર્ણ છૂટ્યા. પહેલા હતા. સમજાય છે? એને પૂર્ણ (છોડ્યા). ‘વિહૂયરયમલા’ આવે છે કે નહિ? ‘લોગસ્સ’માં ‘વિહૂયરયમલા’ આવે છે. આઠ કર્મના રજકણને અને પુણ્ય-પાપના મલિન ભાવને

પરમાત્માએ ‘વિહૂય’ નામ છોડ્યા છે, એને પરમાત્મા, એને સિદ્ધ ભગવાન કહેવામાં આવે છે. અરિહંત પણ એને કહેવાય છે.

‘ગિમ્મલુ ગિવ્કલુ’ જેને કળ નથી (અર્થાત્) શરીર નથી. લ્યો! અહીં તો પરમાત્મા લીધા. શરીરરહિત. જેને શરીર નથી, એકલો આત્મા શરીર છે. એકલું આત્માનું શરીર રહ્યું, આ શરીર ધૂળનું રહ્યું નથી. એને પરમાત્મા કહેવાય છે. લ્યો! કોઈ કહે કે, ત્યાં પણ હજી શરીર હોય. ત્યાં પણ હજી ભગવાનની સેવાચાકરી કરે. હૈં? વૈકુંઠમાં જાય તો સેવાચાકરી કરે. આવાને આવા છે એના ભગવાન. અહીં પીરસ્યું હોય ને એના સાધુને બહુ લાડવા આપ્યા હોય (તો) ન્યાં પણ એને લાડવા મળે. ન્યાં પણ લાડવા ને થાળ્યું, ન્યાં પણ નોકરી ને ચાકર. ઇ તો સંસાર રહ્યો, ઇનો ઇ.

પરમાત્મા તો એને કહીએ કે, જેને શરીર નથી, જેને રાગ નથી. સિદ્ધ પરમાત્મા શુદ્ધ અભેદ એક વ્યાખ્યા કરી છે. એ શુદ્ધ છે. એકલા ભગવાન છે. એને અશુદ્ધતા બિલકુલ નથી. બેપણું એને અશુદ્ધતા અને કર્મ આદિ કંઈ છે નહિ. ઓલો નકાર કર્યો હતો. આ શુદ્ધ એક છે, એમ.

‘જિણુ’ ‘જિસને આત્માકે સર્વ શત્રુઓકો જીત લિયા...’ લ્યો! જેને બધા શત્રુ પહેલા હતા અને જીત્યા અને પરમાત્મા વીતરાગ થયા એને પરમેશ્વર અને પરમાત્મા કહેવાય છે. લ્યો! આ ઇમો સિદ્ધાણંની વ્યાખ્યા ચાલે છે. સિદ્ધ ભગવાન આવા છે એને પરમાત્મા કહેવાય. બાકી કોઈ જગતનો કર્તા છે ને ફલાણું છે ને ઢીકણું છે. એ કોઈ પરમેશ્વર-બરમેશ્વર એવો કોઈ છે જ નહિ. ‘શત્રુઓકો જીત લિયા...’

‘વિષ્ણુ’ (વિષ્ણુ). આવા સિદ્ધ ભગવાનને વિષ્ણુ કહીએ. ઓલા વિષ્ણુ જગતને રચે તે વિષ્ણુ નહિ. જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સર્વ લોકલોક વ્યાપી તેને વિષ્ણુ કહીએ. ભગવાન પરમાત્મા એક સમયના જ્ઞાનમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જ્ઞાતા તરીકે જાણે, એક સમયમાં યુગપદ્ જાણે, એક સમયમાં પૂરું જાણે એને પરમાત્મા કહીએ. ઓલા કહે, એ અનિયતને જાણે. અનિયતને જાણે અનિયતપણે, એમ. વાંચ્યું કે નહિ? એ...! દેવાનુપ્રિયા! વંચાવ્યું કે નહિ ઓલું? શું હજી હા પાડો છો? આ કમબદ્ધનું ન્યાં નથી આવ્યું. શું હતું એમાં? હૈં? હા...ઈ..

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રમાં પણ નામ નથી લખ્યા...

ઉત્તર :- શું શાસ્ત્રમાં અનંતાના કેટલા નામ લખે? કેટલાના નામ લખે શાસ્ત્રમાં? સિદ્ધાંત શાસ્ત્રમાં સિદ્ધાંત આપે કે, ભઈ! આ અગ્નિમાંથી મરીને માણસ થાતો નથી. સમજાય છે? માણસ મરીને અગ્નિમાં જાણે, પણ ક્યો માણસ? દાખલા તો કેટલા આપે? દાખલા નથી આપ્યા માટે અનિયત છે? એવું ક્યાંથી કાઢ્યું? વાણીમાં બધું આવે જ નહિ, વાણીમાં તો પૂરું આવતું નથી. સર્વજની વાણીમાં પણ પૂરું આવે નહિ. ત્રણકાળ ત્રણલોક જેટલા જણાણા એટલું બધું ક્યાંથી આવે એકહારે ? એના ન્યાયો એના સમુદાયથી આખું તત્ત્વ કેવું છે

એમ આવે. સમજાણું?

અહીં તો ભગવાન પરમાત્માને વિષ્ણુ કહીએ. કેમ? કે, જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સર્વ લોકાલોક વ્યાપી. કોઈ સામાન્ય-વિશેષ જાણવાનું બાકી નથી. ભવિષ્યનો કોઈ સમય એને બાકી નથી કે, આ સમયમાં આમ આવે તો થાશે, નહિતર આમ નહિ થાય. એવું ભગવાનને (નથી). એમ ઈ સર્વજ્ઞને માનતા નથી.

મુમુક્ષુ :- સંયોગ ક્યા આવે એ નક્કી નથી.

ઉત્તર :- બધું નક્કી નથી ક્યાં? આવા ને આવા પાક્યા છે. હેં?

‘દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળ, ભાવ-ગુણ, રાજનીતિએ ચાર. ત્રાસ વિના પ્રભુ જડ-ચેતનની કોઈ ન લોપે કાળ’ સારી દુનિયા ત્રણકાળ ત્રણલોક, ભગવાનનું જ્ઞાન તે પ્રમાણે પરિણમી રહ્યું છે. એમાં કોઈ અનિયત બાકી હશે? ભવિષ્યની કોઈ પર્યાય, પાણીને અગ્નિ આવે તો ઊનું થાય, ન આવે તો ન થાય, એમ હોય કે નહિ? હેં? ‘રવિભાઈ’! કેમ હશે? કેમ ન હોય? અગ્નિનો સંયોગ મળ્યો નહિ, તો? પાણી ઊનું ન થાય, લ્યો! પણ જેને ઊના થવાનો કાળ છે તેને અગ્નિનું નિમિત્ત ત્યાં નથી એમ કોણ કહે છે પણ? બેય નિશ્ચિત થઈ ગયેલું છે. અનાદિથી બધું નિશ્ચિત છે. જ્યાં પર્યાય જે થવાની ત્યાં તે પર્યાયને અનુકૂળ નિમિત્ત સામે હોય જ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ઉપાદાન તૈયાર હોય ને નિમિત્ત ન હોય તો...?

ઉત્તર :- નિમિત્ત ન હોય એ પ્રશ્ન જ નહિ. એક કારણ હોય અને બીજું કારણ ન હોય, એ વાત જ જૂઠી છે. સમજાણું કાંઈ? એમ ભગવાને બધા કારણોને એકસાથે જોયા છે. એમાં આઘુપાછું ભગવાનના જ્ઞાનમાં કાંઈ નથી. ભગવાનના જ્ઞાનમાં લોકાલોક જણાઈ ગયા છે. ભૂત-ભવિષ્ય ને વર્તમાન ત્રણ કાળ બધા જણાઈ ગયા છે.

મુમુક્ષુ :- એમાં પુરુષાર્થ માર્યો જાય છે.

ઉત્તર :- પુરુષાર્થ એમાં જ છે. ભગવાને જે જાણ્યું એની સર્વજ્ઞ દશા આવડી, એવી સર્વજ્ઞની દશાના પર્યાયનો સ્વીકાર કરવા જાય ત્યારે તેના દ્રવ્ય સ્વભાવમાં, જ્ઞાયક સ્વભાવમાં દૃષ્ટિ પડ્યા વિના એનો સ્વીકાર નહિ થાય. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનનો એક સમયનો એક જ્ઞાનનો એક પર્યાય આવડું ત્રણકાળ, ત્રણલોક જ્ઞાતા યુગપદ્મણે જાણે સચરાચર, આવા જ્ઞાનનો સ્વીકાર એ શું રાગથી કરી શકે? રાગના આશ્રયે સ્વીકાર થાય? એ પર્યાયથી સ્વીકાર થાય પણ પર્યાયને આશ્રયે સ્વીકાર થાય? સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન સર્વજ્ઞ પ્રભુ એકલો જ્ઞ-મૂર્તિ પ્રભુ, જ્ઞ-મૂર્તિ પ્રભુ, એટલે કે સર્વજ્ઞ સ્વરૂપી આત્મા. એનો આશ્રય લીધા વિના સર્વજ્ઞની પર્યાયનો નિર્ણય ન થાય. આ નિર્ણય થતાં એને ક્રમબદ્ધનો (નિર્ણય થાય) અને વીતરાગી પર્યાય પ્રગટ થઈ ગઈ. બધો નિર્ણય થઈ જાય. એ જ પુરુષાર્થ છે. પુરુષાર્થ કાંઈ જુદો છે કાંઈ? અંતરની વલણ દશા કર્તૃત્વમાં હતી એ અંતરમાં અકર્તૃત્વમાં

‘ગઈ એ પુરુષાર્થ છે. સમજાણું કાંઈ?’

એક રાગનો પણ કર્તા નહિ. અનંત સંયોગ પદાર્થમાં પોતાની ઉપસ્થિતિને લઈને ત્યાં ફેરફાર થાય એમ એ માનતો નથી. એ તો મારી ઉપસ્થિતિ મારામાં છે, એની ઉપસ્થિતિ એનામાં છે. એનાથી થાય છે એમ જાણતા પરનો કર્તા થતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? આખા સંયાને હલાવે આમ.

મુમુક્ષુ :- પરનું ભલે ન કરે પણ પરમાં નિમિત્ત તો થાય ને?

ઉત્તર :- કોને નિમિત્ત થાય? ઇ કલ્પે કે તું ત્યાં જઈને નિમિત્ત થા? શું કહ્યું સમજાણું કાંઈ? ત્યાં થાય ત્યારે સામી ચીજને નિમિત્ત કહેવાય? કે તું ત્યાં નિમિત્ત થવા જા? કોને પણ નિમિત્ત થવા જા? એના પર્યાયનો કાળ નથી ને તું નિમિત્ત થવા જાય ક્યારે? એવા સૂક્ષ્મ કાળમાં નિમિત્ત થવું એમ ક્યાં છે? ન્યાં કાર્ય થાય ત્યારે જોડે હોય એને નિમિત્ત (કહેવાય). એના જ્ઞાનમાં આવે કે એક જોડે ચીજ છે. એ તો કમબદ્ધ નિયમ થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- થાય જ ને નિમિત્ત!

ઉત્તર :- થાય કોણ પણ? કોણ થાય? એ.. ‘ગ્રવીણભાઈ’! બીજાને નિમિત્ત, કોને નિમિત્ત પણ? એ નિમિત્ત કઈ પર્યાયનું છે તે નિમિત્ત ત્યાં થાય? એને ખબર છે કે આ પર્યાય અત્યારે થઈ અને આ નિમિત્ત એને (છે)? અસંખ્ય સમય પહેલા એને વિચાર આવે કે, હું આમ નિમિત્ત થાઉં. પણ નિમિત્ત કોનું? જે નૈમિત્તિક પર્યાયનો એનો કાળ નથી એમાં તું નિમિત્ત થા એનો અર્થ શું? સમજાણું કાંઈ? નિમિત્ત થાવું આ તો અજ્ઞાનીની ભ્રમણા છે. એ તો ત્યાં પર્યાય કાળ થાય છે, ત્યારે જે હોય તેને એક સમયના કાળની અપેક્ષાએ નિમિત્ત એને કહેવાય છે. એક સમયની અપેક્ષાએ. અને આ કહે કે, હું ત્યાં નિમિત્ત થાઉં. એનો અર્થ, અસંખ્ય સમયનો તારો ઉપયોગ, એને નિમિત્ત થાઉં, એટલે કોનું નિમિત્ત પણ? કઈ પર્યાયનું નિમિત્ત? કઈ પર્યાયનું નિમિત્ત? ભ્રમણા મોટી. ‘ધીરુભાઈ’! આહાહા...! બધા એમ કહે છે કે, ન્યાંના બધા મૂર્ખા છે. એમેય કહે છે. એ તો સ્વતંત્ર છે ને! સ્વતંત્ર છે. એને બિચારાને એની જવાબદારીની ખબર નથી.

અહીં તો કહે છે... સમજાણું? ભગવાનને વિષ્ણુ કહેવામાં આવે છે. પરમાત્મા એટલે વિષ્ણુ, હોં! પરમાત્મા એટલે વિષ્ણુ, વિષ્ણુ એટલે પરમાત્મા એમ નહિ. આ પરમાત્મા આવા હોય તે એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જાણે એને વિષ્ણુ કહેવામાં આવે છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરને વિષ્ણુ કહેવામાં આવે છે. બીજો કોઈ વિષ્ણુ જગતનો કર્તા-હર્તા છે નહિ. આને પરમાત્મા કહેવામાં આવે છે.

‘બોધ...’ લ્યો, ઠીક! ‘ગિમ્મલુ’ કીધું, ‘ગિવ્કલુ’ કીધું, ‘સુદ્ધ’ કીધું. એટલા ત્રણ બોલ લીધા અને ‘જિણુ’ કીધું. જિનથી ઉપાડ્યું. પછી વિષ્ણુ લીધા, પછી બુદ્ધ લીધા. એ બુદ્ધ.

‘સ્વ-પર તત્ત્વકો સમજનેવાલા બુદ્ધ...’ લ્યો! બુદ્ધ એને કહીએ. ક્ષણિકને માને એ બુદ્ધ નહિ. બુદ્ધ નામ સ્વ-પરના તત્ત્વને ભેદ પાડીને જાણે એને બુદ્ધ કહીએ. પરમાત્મા પોતાના સ્વરૂપને પૂર્ણરૂપ જાણે છે, એ સિવાય લોકાલોક છે એને એ જાણે છે. સ્વ-પરના જાણનારા એ સર્વજ્ઞ ભગવાન છે. એ સર્વજ્ઞ ભગવાન પરમેશ્વર તીર્થંકર કે સિદ્ધ ભગવાન એને અહીંયાં બુદ્ધ કહેવામાં આવે છે. ઓલા બૌદ્ધ જે દેવ છે એ બુદ્ધ નથી. એ તો અજ્ઞાની હતો. ક્ષણિકને માનનારા હતા.

આ તો ભગવાન પરમેશ્વર, (જે) સ્વ-પર તત્ત્વને સમજનારા. સ્વ પરમાત્મા હું, એવું કેવળજ્ઞાનમાં જ્ઞાન છે અને આ બધું મારાથી પર છે એવું એનામાં જ્ઞાન છે. બેય ચીજનું પૂરું, આખું જ્ઞાન છે એને બુદ્ધ કહેવામાં આવે છે. ઓલા તો કહે, આત્મા ત્રિકાળ છે કે નહિ? ઈ હું ન કહું, ઈ આપણે ન કહીએ. આત્મા નિત્ય છે કે નહિ? ઈ આપણને ખબર ન પડે. ઈ કામમાં પડવું નહિ. કહો, ઠીક! ત્રિકાળ શાશ્વત છે ઈ કામમાં પડવું નહિ! એવી જાતની દષ્ટિ ઘૂંટાઈ ગઈ, દષ્ટિ ઘૂંટાઈ ગઈ. આ માણસ તો રાજાનો કુંવર હતો. રાજકુમાર પણ વૈરાગ્યથી આવેલો, બહારથી દુઃખી, દરિદ્ર. દુઃખ ને દારિદ્ર ને મરણ ને એના દુઃખથી આમ... અંદર અસ્તિત્વ આખું કોણ છે? એ ઉપર લક્ષ ગયું નહિ ને ન્યાં ને ન્યાં મરી ગયો, દેહ છૂટી ગયો. સમજાણું કાંઈ?

‘સિવ’ લ્યો, ‘સિવ’. આવા પરમેશ્વરને શિવ કહેવાય. જેણે રાગ-દ્વેષ રહિત, શરીર રહિત પૂર્ણ શુદ્ધ દશા પ્રગટ કરી છે એને શિવ કહેવાય. શિવ એટલે પરમ કલ્યાણકારી. પરમ કલ્યાણકારી. એ પરમ કલ્યાણ કરનારા પોતે પરમાત્માને કહેવાય છે. એણે પૂર્ણ પોતાનું સ્વરૂપ, પૂર્ણ કલ્યાણમય પ્રગટ કર્યું. શિવ. નમોત્યુષ્ઠાંમાં આવે છે. શિવ આવે છે ને? શિવ. ‘સિવમલયમરુમશંત’ ‘સિવમ, અલયમ્, અરુમ’ એમ શબ્દ છે. ‘અયલમ્અરુમ’ રોગ વિનાનું. આવા પરમાત્માને વિષ્ણુ કહીએ, એને બુદ્ધ કહીએ, એને જિન કહીએ, એને શિવ કહીએ. આવી દશા પ્રગટી હોય એને. હેં? સમજાણું કાંઈ? પરમ કલ્યાણકારી.

‘સંતુ’ શાંત, વીતરાગ. પરમશાંત વીતરાગ. પરમ અકષાય પરિણમનથી પૂર્ણ અકષાય પરિણમનથી ભગવાન પરમાત્માને એકલી શાંતરસની પૂર્ણ ધારા વીતરાગપણે પરિણમી ગઈ છે. શાંત.. શાંત.. શાંત.. શીતળ સ્વભાવ જેનો, વીતરાગી અકષાય સ્વભાવ, જેની પર્યાયમાં સંતુ – પૂર્ણ શાંતિ, વીતરાગી પર્યાયપણે પરિણમ્યા છે એને શાંત કહીએ. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- કાંઈ ન બોલતો હોય (તેને શાંત કહેવાય)?

ઉત્તર :- ન બોલતો હોય તો શું કરે? ન બોલતો હોય તો ઈ તો પ્રકૃતિનો સ્વભાવ છે. કષાય મંદ હોય ને ન બોલતો હોય ને મૌન રહે તો એથી કાંઈ શાંત છે?

અકષાય સ્વભાવે પરિણમીને વીતરાગી સંત થઈ ગયા. શાંતદશાનું પરિણમન (થયું) એને શાંતિ કહીએ. એને વીતરાગ કહીએ. ‘સો પરમપ્પા’ લ્યો! એને પરમાત્મા કહીએ.

સમજાણું કાંઈ?

ત્રણે આત્માની વ્યાખ્યા થઈ. બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, પરમાત્મા. આવી વ્યાખ્યા સર્વજ્ઞ પરમાત્મા સિવાય બીજે હોઈ શકે નહિ. પર્યાયમાં પલટે છે, બહિરાત્મા થઈ શકે છે એ અનાદિથી, પોતાને કારણે અંતરાત્મા થઈ શકે છે, પોતાના પુરુષાર્થથી પરમાત્મા થઈ શકે છે, શક્તિની વ્યક્તિના પુરુષાર્થથી. એ બધું દ્રવ્ય અને પર્યાયનો પરિપૂર્ણ જ્યાં સ્વીકાર હોય ત્યાં આ વસ્તુ સંભવી શકે, બીજે હોઈ શકે નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ? ‘વહી પરમાત્મા હૈ.’ ‘જિણમણિ’ એસા જિનેન્દ્રદેવને કહા હૈ. લ્યો! સમજાણું?

‘ઇસ બાતકો શંકારહિત જાન.’ ‘ણિમંતુ જાણિ’ એમ કહ્યું છે ને? એવું જાણ. ‘ણિમંતુ’ બ્રાંતિ છોડી દે કે બીજો કોઈ ભગવાન હશે. બ્રહ્મા કોઈ ઉત્પન્ન કરનારો, વિષ્ણુ કોઈ રક્ષણ કરનારો, શંકર કોઈ ટાળનારો. હૈં? એવા મહેશ, શંકર એ મહેશ, એવો કોઈ છે નહિ. નિબ્રાંત થઈને આવા પરમાત્માને જાણ. પરમાત્મા આવા હોય. એવા અનંત પરમાત્મા છે. સિદ્ધ ભગવાન અનંતા છે. તારે જો પરમાત્મા થવું હોય તો તું પરમાત્મસ્વરૂપ તારું છે એને જાણ અને રાગ-દ્વેષને છોડ. તો પરમાત્મ શક્તિ તો તારામાં અત્યારે પડી છે. પરમાત્મા કંઈ બહારથી આવતા નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘એસા જિનેન્દ્રદેવને કહા હૈ. ઇસ બાતકો શંકારહિત જાન.’ નિબ્રાંત થઈ જા, નિઃસંદેહ થઈ જા, નિર્ભય થઈ જા, વસ્તુ આવી જ છે. આ સિવાય કોઈ પરમાત્મા સાચા હોઈ શકે નહિ. એને શરીર ન હોય, ... હોય, જેને કોઈ ખાવા-પીવાની વૃત્તિ હોય નહિ. ભગવાનને ખાવું-ભાવું હોય નહિ. ભગવાન વળી ખાય ને વળી થાળ ચડે. શેના? થાળ ચડે કે નહિ? ‘જમો ને થાળ ...’ એવું કાંઈક આવે છે ને? ‘જમો ને થાળ જીવણ મોરારી..’ એવું આવે છે. બધું સાંભળ્યું છે. ‘જમો ને થાળ જીવણ મોરારી...’ શેના પણ થાળ? ભગવાનને થાળ કેવા? ભગવાનને ભોજન કેવા? એ તો અનંત આનંદનું ભોજન સમયે સમયે કરી રહ્યા છે. પરમાત્મા અનંત અમૃતનો અનુભવ કરી રહ્યા છે, એને વળી બીજા ભોજન-ફોજન કેવા? સમજાણું કાંઈ?

નિબ્રાંત તું આવા ભગવાનને જાણ. એ સિવાય કોઈ સાચા ભગવાન હોઈ શકે નહિ. કહો, સમજાણું? વળી કોઈક એમ કહે છે ને? ભગવાન આપણો બધો હિસાબ રાખે. હૈં? અહીંના જે કામ કરે એને તો યાદ ન હોય, અલ્પજ્ઞ પ્રાણી છે, બીજા પરમાત્મા એનો હિસાબ રાખે, હિસાબ. ધર્મરાજા ચોપડા જોવે. પછી લેણું-દેણું લખીને આને નરકમાં મોકલે. કેટલાના કામ કરતો હશે? ચિત્રગુપ્તનો ચોપડો. કેટલા ચોપડા રાખતો હશે? એક સમયે અનંતા મરે. નિગોદના જીવ એક સમયમાં અનંતા મરે અને એક સમયે અનંતા ઊપજે. એ અનંતા કેટલા? સમજાણું કાંઈ? પાર નહિ. સિદ્ધ કરતાં અનંતગુણ જીવ. આહાહા...! એના ચોપડા કેટલા રાખતા હશે? અહીં બે ચોપડા રાખતા કંટાળો આવી જાય. એક કાળા બજારનો અને એક

ઓલો સારો સરખાઈનો. બે રાખતા હોય ને? બે જાતના ચોપડા. ઓલાને બતાવવા બીજા ને ઓલાને બતાવવા આ. એમાં કંટાળી જાય.

મુમુક્ષુ :- એમાં તો ...

ઉત્તર :- ન્યાં ક્યાં પણ ભગવાન એવો હતો? એને કોઈનું નામા-દામા કરતા નથી. એનું નામું છે ખરી વાત, સાચી, હોં! ભગવાનના જ્ઞાનમાં લેખા છે કે, આ જીવ આ ભવે મોક્ષ જશે. એવું લખ્યું છે. નોંધ છે, ભગવાનના જ્ઞાનમાં નોંધ છે. આહાહા..! ભગવાનના જ્ઞાનમાં નોંધ છે. એ નોંધચોપડી છે એને ઇ, જ્ઞાનમાં આ જીવ આ ભવે કેવળ પામશે, આટલે ભવે મોક્ષ જશે. એવું ભગવાનના જ્ઞાનમાં નોંધ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં થશે, બીજું થાશે નહિ. એને ઠેકાણે ઓલો કહે કે, નોંધ કરી રાખી છે, ચોપડામાં લખી (છે), એમ નથી. આવા પરમાત્માને પરમાત્મા જાણવા. (જેણે) આત્માનું હિત કરવું હોય એણે આ પ્રમાણે ઓળખાણ કરવી.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

જ્ઞાનસ્વભાવના નિર્ણયમાં પાંચે સમવાય આવી જાય છે!

બધી પર્યાયો તો કમબદ્ધપર્યાય જ છે પણ તેનો નિર્ણય કોણ કરે છે? જ્ઞાતાનું જ્ઞાન જ તેનો નિર્ણય કરે છે. જે જ્ઞાને આવો નિર્ણય કર્યો તે જ્ઞાને પોતાનો (જ્ઞાનસ્વભાવનો) નિર્ણય પણ ભેગો જ કર્યો છે. જ્યાં સ્વભાવસન્મુખ થઈને આવો નિર્ણય કર્યો ત્યાં -

- (૧) સ્વભાવ તરફનો સમ્યક્ 'પુરુષાર્થ' આવ્યો,
- (૨) જે શુદ્ધતા પ્રગટી છે તે સ્વભાવમાંથી પ્રગટી છે તેથી 'સ્વભાવ' પણ આવ્યો,
- (૩) તે સમયે જે નિર્મળપર્યાય પ્રગટવાની હતી તે જ પ્રગટી છે તેથી 'નિયત' પણ આવ્યું.
- (૪) જે નિર્મળદશા પ્રગટી છે તે વખત જ તેનો સ્વકાળ છે; એ રીતે 'સ્વકાળ' પણ આવી ગયો.
- (૫) તે વખતે નિમિત્તરૂપ કર્મના ઉપશમાદિ સ્વયં વર્તે છે, એ રીતે 'કર્મ' પણ અભાવરૂપ નિમિત્ત તરીકે આવી ગયું.

ઉપર પ્રમાણે સ્વભાવસન્મુખ પુરુષાર્થમાં પાંચે સમવાય એક સાથે આવી જાય છે.

(આત્મધર્મ - ઓગસ્ટ ૨૦૦૮)